

TÜRKMENİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ İLE BAĞIMSIZ TÜRKMENİSTAN'IN İLK YILLARINDA KADININ SOSYO-EKONOMİDEKİ YERİ

Ahmet DİNÇ

Yrd. Doc. Dr.,
ISHIK Üniversitesi,
Erbil / IRAK
da29tr@yahoo.com

ÖZET

Köklü tarihe sahip olan Türkmen halkı geçmişte çeşitli devreler atlatmıştır. Tarihine baktığımızda 1881 yılında rusların işgaliyle yeni bir devre giren, sosyo-ekonomik düzeninin ruslarca şekillendirildiği ve 110 yıl sonra yakın tarihinde 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Türkmen halkında ailenin ve kadının yeri çok önemlidir.

Bu çalışmamızda Rus döneminde ve bağımsızlık yıllarında Türkmen kadınının konumunu, sosyo-ekonomideki yerini incelemeye çalıştık.

Erkek nüfusunun yeterli olmaması durumunda işgücü olarak kadın erkeğin yerini almıştır. Ekonomik hayatta, sağlıkta, ve eğitimde kadının konumu nedir cevabını aramaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Kadın, Katkı, İşgücü, Eğitim, Sağlık, Ekonomi, Rus Dönemi, Bağımsızlık Dönemi

WOMEN OF SOCIO-ECONOMIC STATUS ON REPUBLIC OF TURKMENISTAN SOVIET SOCIALIST AND FIRS DECADE OF INDEPENDENT TURKMENISTAN

SUMMARY

Turkmen people who have deep history passed different stage in past. Such as Russia occupied turkmen territory in 1881, by the way regime was ordered by Russia. Finally 110 years later the important date is October 27 of 1991, period of Turkmenbashi. It is time when made the resolute step for Independent.

For Turkmen people women are talented and worthy. In this study by means of possible measures of first research resources and by the observation methods, we will intend to analyze women' contribution in the social and economic life of Turkmen people. Because population of men is insufficient for labor force in economy. We wanted to know what women do in health, education, and economic life.

Key words: Turkmen, woman, Contribution, Labor Force, Education, Health, Economy, Russian Period, Independent Period,

1. Giriş

Binlerce yıllık geçmişe dayanan Türkmen halkı günümüze kadar büyüklü küçüklü devletlerin yanında, imparatorluklar dahil 70'e yakın devlet kurmuştur. Yaklaşık 10. asırda kurulan Selçuklu Devleti, Doğu ve Batı Selçuklu Devleti diye ikiye ayrılmıştır. Batı Selçuklu Devleti Anadolu'da yaşamını devam ederken, araştırmamızın da kısmen konusunu oluşturan Türkmenlerin içinde

bulduğu Doğu Selçuklu devleti Horasan, (günümüzdeki) Türkmenistan ve Maveran-nehir civarında varlığını devam ettirmiştir. Batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kazakistan ve Özbekistan, güneyde İran ve Afganistan'la sınırı olan ve 491.000 km² alana yayılmış 5.5 milyon nüfusu barındıran Türkmenistan, ekim devrimi öncesi Türkmen halkının bulunduğu yerlerde siyasi bakımdan devlet sistemine sahip değildi. Orta Asya Türkmenleri genelde üç kısma

ayrılmıştı. Türkmenlerin 400 bini aşkın kısmı Zakaspi (Hazarın doğusu) vilayetinde, yaklaşık 140 bini Hiva Hanlığı sınırları içinde ve yaklaşık 120 bini de Buhara Hanlığı sınırları içinde yaşıyorlardı.^[1]

Geneli bu sınırlar içinde yaşayan Türkmenler birkaç Tire'ye (boy) bölünüyordu: Teke, Yomut, Göklen, Sarık, Salır, Ersari, Çovdur, Emreli, Alili ve diğerleridir.

Tireciliği günümüze kadar ulaştıran Türkmenler 19. yy.'da geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılığı seçmişlerdi. Doğa şartlarına göre seçimini yapan Türkmenler bitki örtüsünün yoğun olduğu yerlerde hayvancılık, sulanabilen (Cıgır ve Nova ile)^[2] yerlerde ise tarımı seçmişlerdir. Geçim kaynakları bakımından tarihi kaynaklar Türkmenleri ikiye ayırmaktadır: Göçmen yani hayvancılık ile uğraşanlar ve tarım ile uğraşan yerleşik veya yarı göçmen Türkmenlerdir.^[3] Çarlık döneminde Rusların Türkmen topraklarını 1881 yılında işgaliyle Hazar kıyısından (Krasnovoski şehrinden) Aşgabat'a kadar ve sonra Merv ve Özbekistan'a kadar demir yolu döşemeleri sonucu sosyo-ekonomik hayatta bir canlılık başlamıştır. 1917 yılında ise yapılan devrimle Çarlık yönetimi yerini sosyalist sisteme bırakmıştır. 1924 yılında TSSC^[4] kurularak bir dizi reformlara imza atılmıştır. Bunlar; sanayi alanında yapılan büyük yenilikler ve yatırımlardır. Sanayinin tüm dalları özellikle hammadde yönünden zengin doğal kaynaklardan faydalanmak için ağır sanayi kuruldu. Doğal gazda dünya 4.sü, petrolde 11. olan Türkmenistan diğer doğal kaynaklarca da zengin rezervlere sahiptir. Ülkenin %80'nin çöl olması nedeniyle en büyük nehri olan Amuderya nehri kıyılarında özellikle pamuk üretimine büyük ağırlık verildi. 1913'lü yıllarda yaklaşık 70 bin ton pamuk üretilirken^[5] 1988 yılında 1.3 milyon ton seviyesine ulaşılmıştır.^[6] Türkmenistan, SSCB^[7] içinde pamuk üretiminde ikinci sırayı alırken, dünyada onuncu sıradadır.

Zengin rezervlere sahip olan; ama 700 yıldır devlet kuramamış Türkmen halkı 27 ekim 1991 yılında bağımsız olmuştur. Bağımsızlık yıllarında (1992-1998) negatif GSMH ve binleri geçen enflasyon oranıyla mücadele eden Türkmenistan 1999 ve 2000 yıllarında makro ekonomik alanda güzel sinyaller vermeye başladı. GSMH 1998 'de %5, 1999'da %16 tahminlerini tuttururken, 1995'te yaklaşık %1000 olan enflasyon, 1999'da yaklaşık %23'e düşmüştür.^[8]

2. Veriler ve Yöntem

Türkmenistan-Rusya Sosyo-ekonomik ilişkileri sosyalist Ekim devrimi öncesi Çarlık Rusya'sı son dönemi ve Sovyet Rusya dönemi olmak üzere iki süreçte geçmiştir. Bu süreç 1881-1991 dönemini içermektedir. Türkmenistan'ın Rusya'yla ekonomik ilişkilerinin 1881-1991 dönemini içermesi; Rusların Türkmen topraklarını 1881 işgaliyle başlayıp Ekim 1917 devrimine kadar Türkmenlerin Çarlık yönetimi altında bulunmasının ardından sosyalist Ekim devriminden 1991 yani bağımsızlığa kadar geçen süreyi kapsamaktadır ki bu Sovyet dönemidir.

Kısaca iktisadi tarihine değindiğimiz Türkmenistan hemen hemen tüm iktisadi alanlarda kadınların yeri ve oranı azımsanmayacak düzeyde hatta başa baş diyebiliriz. SSCB döneminde kadınların sosyo – ekonomik alandaki önemli katkısı bağımsızlık sonrası da artan oranda devam etmiştir. Türkmen ekonomisinin emek yoğun olması yeterli sayıda işgücü ihtiyacı doğurmaktadır. Bu ihtiyaç kadınların sosyo-ekonomiye çekilmesiyle giderilmeye çalışılmaktadır. Başlıca ekonomi, eğitim, sağlık alanında olan kadın ne durumdadır? Ekonomide üretim faktörlerinden biri olan kadın, işgünün karşılığını yeterince alamamaktadır. Boşanmanın yüksek oranda olması kadınları eğitime itmiş sonuçta önlem olarak bağımsızlığını kazanabilmek için kalifiyeli elaman olma yolunu seçmiştir. Sağlık sek-

töründe yine boşluğu dolduran kadın ülke şartlarından dolayı bazı hastalıklara maruz kaldığı görülmektedir. Bu olumsuz durumlar bağımsızlıktan sonra alınan önlemler ile azaltılmaya çalışılmıştır. Görülen problemler bulgularla desteklenmektedir.

Bu çalışmada, ulaşılabildiği ölçüde birinci el kaynaklara dayalı olarak ve gözlem metodu kullanılarak Türkmenistan Cumhuriyeti'nde kadının sosyo-ekonomideki yeri ve katkısı incelenmiştir. Türkmenistan'da 16 yıl kaldım ve tüm eyaletleri, tüm şehirleri, hatta tüm köyleri gezdim ve gözlemledim. İstatistiği bilgilerle desteklenen bu çalışma bizzat yaşanarak ve not alınarak hazırlanmıştır. Kadınlar, niçin yüksek öğrenime önem verdiklerini, neden iş ortamına istekli oldukları ile sosyal statü ve sağlık problemlerini detaylı biçimde anlattılar. Nüfusun az olmasına karşın işgücüne olan talep ve kadınların ekonomik bağımsızlık ihtiyaçları sonucu kendilerini sosyo-ekonomik hayatın tam ortasında bulmuşlardır. Rus devletinin hâkim olduğu dönemde kadının ekonomik hayatın içinde olması devlet için gerekli olan işgücü ihtiyacı karşılanması, kadın açısından ise ekonomik bağımsızlığın kazanılması, evliyken ev ekonomisine katkı sağlaması, kocası tarafından boşanıldığında veya terk edildiğinde evini, varsa çocuğunu geçindirme şansı diyebiliriz.

Temel kaynak olarak 1999 – 2001 ve 2002 yıllarında Türkmenistan İstatistik ve Tahmin Enstitüsü tarafından yayınlanan İstatistik Yıllığı, 2001 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan “Kadınların Sosyal ve İktisadi Hayattaki Yeri” adlı İstatistik Yıllığı ve Birleşmiş Milletler Gelişim Programı tarafından yayınlanan “Türkmenistan İnsani Gelişim Raporları” (1996 – 2000 yılları arası) kullanılacak olmakla beraber konu ile ilgili diğer çalışmalardan da yararlanılmıştır. Üretim için işgücünün önemi yadsınamaz. Buna rağmen erkek işgücü-

nün yetmediği bunun telafisinin kadınlar tarafından doldurulduğu görülmüştür. Kadınlar, sayıca yetmeyen erkek nüfusun yerini sadece iktisadi alanda değil eğitim, sağlık, ağır işçilikte de aldığı görülmüştür.

3. TSSC'de Kadının Yeri

Türkmenlerin önem verdiği değerlerinin başında aile ve soy bağı gelir. Ataerkil aile tipine sahip olan Türkmenlerde, söz hakkına sahip olan kişi en yaşlı erkek ve sonrasında en yaşlı kadındır. Evlenen erkek çocuklarıyla birlikte yaşayan geniş bir aile tipi vardır. Evin en küçük erkek evladı anne ve babasına bakmakla yükümlüdür. Babanın isteğine bağlı olarak diğer erkek evlatlar kalabilir. Evde her türlü durumda karar verici makam babadır. Bu başarıyı sağlayamayan yani evde otoriteyi oluşturamayan babaya 'heley kulu' (kadın kölesi) denir.

Resim 1. Tipik türkmen evi ve ailesi

Yaklaşık 50 kişiyle yapmış olduğum mülakatda aldığım sonuçlar şunlardır: Yaşı 70'in üzerinde olanlar 7-10 çocuğa sahip iken, yaşı 30-70 aralığında olanların ortalama 3-5 çocuğu var. Sebep olarak yaşlı insanlar çok çocuğun emek gücü olduğunu istihdam etmede gerek olduğunu ileri sürerken az çocuk sahibi olan aileler ekonomik sebebi öne sürmektedirler. 1986'da 31 bin aileyle Merv en fazla aileye sahip olmakla başkent Aşgabat'ı (yaklaşık 23 bin) geçerken 1990 yılında Merv en kalabalık bölge olmasına rağmen hızlı artış sağlayan

bölge Daşoguz bölgesi olmuştur.^[9] Daşoguz bölgesindeki hızlı nüfus artışının sebebi bu bölgede ülkenin tarıma özellikle de pirinç üretimine ağırlık verilmesi, tarım için gerekli işgücüne olan talep olabilir. Bunun yanında Merv şehri tarihten gelen nüfus ağırlığına sahiptir ve bu bölge halkı geçim kaynağı olarak tarımdan ziyade ticarete önem vermektedir. 4-5 çocuklu aile sayısında Türkmen aileleriyle Rusları karşılaştırdığımızda arada büyük fark olduğu görülür.^[10] Bu farkın bu kadar açık fark olmasının sebebi Rusların ekonomide beşeri sermaye yani emek yoğun bir politika yerine teknolojiye ağırlık verilmesi gösterilebilir. Bundan dolayı Rus ekonomisi Türkmenlere oranla daha az azalan marjinal maliyetle yüzleşmektedir. Tersiyile ifade edecek olursak Türkmenler tarım ve hayvancılıkta emek yoğun bir politika güttüklerinden artan nüfusa ihtiyaç duymaktadırlar. Emek Türkmenler için önemli üretim faktörlerinden biri halini almış olduğu görülmektedir.

SSCB döneminde Türkmenistan'daki kadınların sosyal haklarına değindiğimizde ise "işsizlik" oranı çok düşüktür. Çünkü devlet halkına iş bulmak zorunda ve kişilerde çalışmak zorundadır. Çalışmayan veya işsiz gezen biri yakalanırsa cezalandırılır ve derhal bir işe yerleştirilir. İşsizliği vardiya usulüyle çözmüşlerdir. Mesela bir kişinin yapacağı işi vardiyalı olarak 3-4 kişiyi istihdam etmek suretiyle ve günde 3 veya 4 saat çalıştırarak işsizlik problemini çözmeyi hedeflemişlerdir.

Doğum izni ise üç yıldır. Altı aylığa gelen çocuk kreşlere yerleştirilir. Kreş olmayan bölge ve kreş olmayan köy yoktur. Altı ayıktan okul çağına kadar çocuklar bu kreşlerde şekillenirler. Kreşte çalışanlar genelde Rus kadınlardır ve konuşma dili kreşe göre değişir. 1987 yılı sayımında 161 bin kreş ve 781 bin öğrenciye hizmet verebilecek okul vardır.^[11] Kreş mefhumuna bu kadar önem

verilmesi eğitim midir? Olabilir, ama Türkmen topraklarına yerleştirilmek istenen eşitlik düşüncesi yani kadın erkek eşitliği ve kadınların sosyo-ekonomiye itilmesi sonucu bu durumun engellenmemesi için çocuk problemi kreşler yoluyla çözülmüştür. Buna ek olarak küçük yaştan itibaren çocukların kreşlerde sisteme uygun yetişmeleri de diğer etkindir diyebiliriz.

İş gücüne olan talep çocuklara verilen önemin bir diğer sebebi sayılabilir. 1970 yılında Türkmenistan SSC 1.45 kat, tüm SSCB ise 1.13 kat artmıştı.^[12] SSCB içinde nüfus artışında Türkmenistan üçüncü sıradadır. Türkmenistan'da nüfus artışı ile 1 km kareye düşen insan sayısı artmaya başlamasıyla 1959 yılında 1 km kareye 3.1 kişiden 6.1 kişiye yükseldi. Köy hayatının gelişmesiyle Türkmenistan'da şehir nüfus oranı 1970 yıldan beri hiç değişmemiştir ve %48'dir (1939'da halkın %33'ü şehirlerde yaşıyordu).^[13] Bir başka kaynakta ise; 1939 da köylü nüfusunun %56.3'e eşit iken 1970 yılında bu sayı %37.2 kadar azaldığı belirtilmektedir.^[14] Köy nüfusunun uzun yıllar yüksek oranda olması Türkmenlerin geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılığı seçmeleri, şehirlerde ve yakınında kurulacak olan sanayi yatırımlarının istenilen ölçüde olmadığının göstergesidir diyebiliriz. Türkmen kadınları sanayi, tarım, fen, edebiyat ve sanatın tüm dallarında bulunmakla birlikte toplumun siyasi hayatı ve devlet idaresinde de aktif şekilde katkıda bulunuyorlar. Yerel meclis üyelerinin %30'dan fazlası kadındır. Türkmen kadınların üçü bakan olup sekizi SSCB merkezi kurul üyesidir.^[15] SSCB öncesi Çarlık dönemi de pek farklı değildi. Şöyle ki; üretim verimliliği yüksek olmamasına rağmen, teke kadınları diğer Türkmen kabilelerine göre çok daha hızlı geliyordu. Teke kadınları kaliteli kadife, iplik halıları ve halı türü kilimler dokuyorlardı. Bu halılar Hiva, Buhara ve İran'da yüksek fiyatlarla satılıyordu. Deve yününden çuha dokuyorlardı.^[16] Türkmen kadın-

larının iş gücü oranını diğer ülkelerle karşılaştığımızda 15-64 yaş aralığında bunun yüksek olduğu görülmektedir. 1997 yılında ekonomideki kadın nüfusun oranı %46 iken 2000 yılında erkeklerle eşit orana yükselmiştir. Özel sektördeki çalışan kadın nüfus ise 1989 yılında %38 iken 1995'te %30 düşmüştür. İş gücü yönünden en aktif devir 25- 46 yaş aralığı kabul edilirse 16-24 yaş aralığında kadın iş gücünün erkek iş gücünden daha aktif olması ise erkeklerin o yaşlarda askerlik görevi yapmalarıdır. 1997 yılında tüm işgücü içinde kadınların oranı %32 den % 41 çıkmıştır.^[17] Sebep aslında sadece erkeklerin askerlik yapmaları değil, daha iyi yaşam standardına ulaşabilmek için özellikle erkek nüfusu yurt dışına eğitim veya çalışma maksadıyla çıkmalarıdır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi savaş sonrasında kadın nüfusu 1936 - 46 yılları arası %30.8'den, %52.9'a yükseldi. Bu artış, iş gücüne olan ihtiyacın kadınlar tarafından giderilmesini sağladı. Her cumhuriyetten olduğu gibi Türkmenlerden de orduya çok sayıda asker alındı. Bunların birçoğu dönemi emeğe bağlı üretim yapan Türkmenlerin bu ihtiyacı daha da arttığı geride kalan kadınların bu boşluğu doldurduğu görülmektedir. İlginçtir ki 1946 yılındaki yarımından fazla çalışan kadın bu yüksek oranı yıllarca devam ettireceğe benziyor.

Tablo 1. Türkmenistan'da Çalışan Kadın Sayısı(%)

Yıllar	Çalışanlar içinde kadınların oranı
1936	30,82
1942	46,3
1943	53,4
1944	53,4
1946	52,9

Kaynak: A.Annaklıçev, s. 45

Cumhuriyet, işsizliği azaltmak için sürekli göç halinde yaşayan halka belli bir yerde yaşamalarına ortam hazırladı. Sadece 11. beş yıllıkta TSSC'tinde Amur bölgesinin

kolhoz ve sovhozlarına^[18] 700'den fazla aile taşındı. 12.beş yıllıkta (RSFSR'in)^[19] farklı bölgelerine 1450 aile yerleştirmek için 7 bin işçi gönderildi. 1000'den fazla aileyi cumhuriyetin işgücü fazlalığı olan bölgelerinden işgücü ihtiyacı olan bölgelerine göç etmesi kararı alındı.^[20] Bunun sonucunda da Kimya sanayinde 1928 yılında 200 bin rublelik üretim, 1932 yılında ise 3.8 milyon ruble değerinde üretim sağlanmıştır. İşçi sayısı 11 bine ulaştı. %44 yerli halktan oluşan işçilerin %23 kadınlarıdır.^[21]

Kadınlar ekonomi içerisinde belli bir açığı kapatsa dahi SSCB içerisinde almış olduğu gelir düşük idi. Kanaatimce bu fark bize direk olarak bir fiyat ayrımcılığını göstermeyebilir. Eğer tüm SSCB içinde fiyat farkı yok ise merkezi otoriden yani Moskova'dan uzak olan Türkmen topraklarında gerekli olan ihtiyaç maddelerinin çeşitliliğinin az olduğunu gösterir.

Tablo 2. 1998'de SSCB'de Ortalama Maaş

	İşçi ve memurların maaşı:	Kolhozcuların ortalama maaşı
SSCB	240,8 ruble	181,8 ruble
Türkmenistan	227,8 ruble	179,2 ruble

Kaynak: Niyazmurat Halow, Bağımsızlık öncesi Türkmenistan'ın maliyesi konusunda kişisel görüşme, 2003

4. Bağımsız Türkmenistan Cumhuriyetinde Kadının Yeri

Türkmenistan dünyanın birçok ülkesinden ve eski SSCB'e ülkeleri arasında çok çocuklu ailelerden oluşan devlettir. Ailenin ortalama sayısı şehir yerlerinde azdır, köy yerlerinde fazladır (bkz. Tablo 3). Ülke çok milletli olmasına rağmen nüfusu esas olarak oluşturanlar Türkmenlerdir. Ülke istihdamında var olan nüfusun yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Köy nüfusunun şehre oranla daha hızlı arttığı görülmekte bunun sebebi tarıma ve hayvancılığa dayalı geçim yolu seçtiklerindedir. Köyden şehre göçü

gerektirecek cazibenin oluşmaması sanayi sektöründe işçi ihtiyacının olmaması veya köyde geçimin yeterli olduğunun göstergesi olabilir.

Tablo 3. Nüfus Sayısı (Bin Kişi)

Yıl	Tüm Nüfus	Erkekler	Kadınlar	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu
1989	3533,9	1740,8	1793,1	1623,2	1910,7
1995	4483,3	2225,3	2258	2020,1	2463,2
1996	4564,8	2265,7	2299,1	2056,9	2507,9

Kaynak: Niyazov, 1996, s.123.

Genç cumhuriyetin kurulmasının ardından çok geçmeden kadınların ekonomik ve sosyal yönden durumlarını daha iyi ve daha ileri olması için bir dizi yenilikler yapılmıştır. Kadınlar korunacak bir varlık olmaktan ziyade sosyal hayatın doğrudan içerisinde yer almaları devamı konusunda erkeklerle eşit seviyede ve hatta bazı yerlerde erkeklerden daha çok yani pozitif ayrımcılık yapılacak düzenlemelere gidilmiştir. Kadınlar ailede de eşit hakka sahiptirler. Kadın, çocuk edinme, mal paylaşımı, nikâh kıyma ve nikâh bozma, mirasa sahiplenme gibi konularda erkek ile eşit haklara sahiptir. Avrupa devletlerinin aksine Türkmen kadınların çocuk sahibi olma oranı yüksektir. Çocuk sahibi kadınlara 3 yıl ücretli iş izni verilerek, çocuk teşvik edilmekte ve kadınlara kolaylık sağlanmaktadır. Türkmen kadınına seçme ve seçilme hakkı verilirken devlet dairelerinde çalışanların %40'unun kadın olması kadınların iş hayatında ki ağırlığını göstermektedir.^[22] Çünkü hala devletin ekonomideki yeri ve ağırlığı %50'nin çok üzerindedir.

4.1 Kadın ve İktisat

Bağımsızlığından günümüze kadar birçok iktisadi reformlar geçiren Türkmenistan'da kadın işgücü sanayi, tarım, sağlık ve hizmetler sektöründe ağırlığını korumaktadır.

1995 nüfus sayımında kadın nüfusu içindeki oran %76'sı Türkmen kadınlar, %9.1'i

Özbek, %7.6'sı Rus ve diğerleri %7.6 dır. 1997 yılında tüm sektörlerin %33 ünde kadınlar istihdam edilmektedir.^[23] Kadınlar 1991 de %50.7, 1993 de %50.6, 1996 da %50.4 ve 1997 de %50.4 olarak erkeklerden fazla nüfusa sahip olmuşlardır. Bu önemli orandaki kadın nüfusu sanayi, inşaat, ulaşım ve iletişim sektörlerinde 1995 yılından itibaren 1997 ye kadar hızlı bir şekilde artmıştır. Buna karşılık alınan maaşlarda erkeklerle bir fark olmaması kadınlar lehine bir durumu gösterse de ileriki yıllarda bu oran kadınlar aleyhine değişmektedir. Eğitim alanında ise erkeklerle başa baş durumdadırlar.^[24]

Kadınların parlemontoda %18 olarak sabit bir yer işgal ettiği buna rağmen yöneticilikte %40 lara varan bir oranda onların eğitim alanındaki önemli yüzdesinden olsa gerek. 15 ila 24 yaş arası kadınların eğitimdeki oranı yüzde yüze yakın olması onları ev kadını olmaktan uzak tutmuş olabilir. (bkz. Tablo 4) kadınların yaşam sürelerinin düşmesi onların zor hayat şartlarına sahip olduğunu göstermektedir. Aynı yıllarda sanayide kadınların sayıca artmaları ise gelirinin yükselmesine rağmen ortalama yaşam sürelerinin düşmesi sağlık problemlerinden dolayı olduğunu güçlendirmektedir.

Tablo 4. Kadınların Statüsü

	Yaşam süresi	Ortalama evlilik yaşı	Eğitim (15-24)	Sanayi de kadınların yüzdesi	Yöneticilikte (yüzde)	Tehlikeli işde kadın istihdamı (yüzde)	Parlamentodaki kadınların yüzdesi
1989	68.4	-	99.4	-	-	-	-
1995	67.5	22.4	99.8	42.3	39.6	16.2	18
1996	67.7	-	-	44.7	38.4	22.2	18
1997	67.5	-	-	43.9	37.6	21.6	18
1998	67.7	22.4	-	45	37	15.8	18

Kaynak: UNDP, National Human Development Report Türkmenistan 1999, Ashgabat, p.73

Bölgelere göre kadınların maaşının erkeklerle oranla daha az olması sosyal bir yarayı da göstermektedir. (bkz. Tablo 5) Mari şehri aşırı olmakla birlikte erkek kadın arası maaş konusunda bir uçurum söz konusudur. Mari şehrindeki fark ise yarı yarıya denilecek ölçüde olması bu yöre kadınlarını ticarete yönlendirmiş veya kendilerini çalışmak zorunda hissediyor olabilirler. Çünkü günümüz Türkmenistan'ında Mari'li kadınların iş ortamında özellikle ticarete bariz üstünlüğü var. Bir diğer sebep Mari şehrinin göç alan bir şehir olması gösterilir. Boşanma oranı ise sadece Türkmenistan'ın değil tüm Orta Asya cumhuriyetlerinin bir sorunudur. Boşanma oranı Türkmenistan'da; 1991 yılında evlilik oranı %10.8 iken boşanma oranı %14.4, 1996 yılı evlilik oranı %7.4'e düşerken boşanma oranı %18'e yükselmiştir.^[25] 2002 yılında 20355 evlilik yapılmıştır.^[26] Bu topraklarda boşanma sosyolojik bir olgu. Öyle ki boşanma olağan bir durum halini almasında Rus kültürünün etkisinin büyük olduğu kanısındayım. Şehirde bulunan Türkmen ailelerde Rus kültürü daha fazla ve sorduğum Türkmen yaşulluları şehirlerde boşanmanın daha fazla olduğunu belirttiler. Resmi olmayan çok eşlilik girişimleri boşanmaların bir başka sebebi olarak görülebilir.

Tablo 5. Bölgeler itibariyle sosyal problem göstergeleri

1999	Kadın maaş (Erkekleri 100 baz alındığında)	Boşanmalar (Toplam evlilik içindeki yüzde)
Türkmenistan	71.7	20.2
Aşgabat	71.6	43.3
Ahal Vilayeti	68.8	11.6
Balkan Vilayeti	73	26.6
Daşoğuz Vilayeti	85.1	11.7
Lebap Vilayeti	94.6	19.8
Mary Vilayeti	57.5	17.8

Kaynak: UNDP, Türkmenistan National Human Development Report 2000, Ashgabat, 2001, p.98

4.2 Kadın Ve İşgücü

Türkmenistan'da toplam istihdam içindeki kadınların yüzdesi 1995 ila 1998 arası %40

civarındadır. 1995'ten 1998'e gelindiğinde sanayi, inşaat, ulaşım, iletişim, ticaret, kredi ve sigorta sektörlerinde kadın oranında bir düşme gözlenirken kişisel hizmet, sağlık, fizik kültür, kültür ve sanat, eğitim, bilim ve bilimsel hizmetlerde kadınların oranının arttığı görülmektedir. En fazla artış sağlık, fizik-kültür, eğitim alanında olmuştur. (bkz. Tablo 6) 1995 yılı itibariyle istihdam edilen %40 kadınlar 333.400 iken sırasıyla 1996 yılında 322.500, 1997 yılında 314.700, 1998 yılında ise 300.700 kadın çalışmaktadır.^[27] Sağlık, eğitim ve kültür sektörlerinde kadınların oranı zamanla artmakta diğer sektörlerde ise azalmaktadır. Bu serbest pazara giren Türkmen ekonomisi insanların yapısına uygun bir çeşitlenmeye gittiği doğaçlama bir gelişmedir diye düşünüyorum. İnşaat sektöründe elinde mala duvar sıvamak yerine ağır iş kolundan daha çok verim alınabilecek sektörler – eğitim, sağlık, kültür – kaymışlardır.

Tablo 6. Büyük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışan Kadınların Yüzdesi

İstihdam edilen Kadın	1995	40	1996	40	1997	40.9	1998	40.5
Sanayi	42.2		43.1		40.7		40.1	
İnşaat	13.5		12.9		13.2		13.2	
Ulaşım	17.1		17.2		16.8		15.9	
İletişim	45.8		44		46		43.2	
Ticaret	43.6		41.7		38.1		38	
Sağlık	64		65.7		66		68	
Kültür	49.3		48.4		45		50.5	
Eğitim	56.9		57		59.8		59.8	

Kaynak: Statistical Yearbook of Türkmenistan 1998, Ashgabat, 1999, s.37

İşsizlik yönünden bölgeler itibariyle bakılacak olsa Mari şehri bir ayrıcalık olarak ortaya çıkmıştır. %50 ye varan oranda iş isteği olmasına rağmen bunların sadece %34'üne cevap verilebilmiştir. İkinci sırayı ise %49 ile Aşgabat almaktadır. Söz konusu bu iki

vilayet Türkmenistan'ın en büyük iki ilidir. Büyük şehirlerin en büyük sorunlarından biri olan ekonomik nedenlerden dolayı eşlerin ikisinin çalışmak zorunda olmalarından dolayı olsa gerek bu illerdeki kadınlarda iş istekleri diğerlerine nazaran fazladır. Bir diğer sebep olarak bu iki ilin diğer yörelerden göç alması gösterilebilir.

4.3. Kadın ve Sosyal Hayat

TSSC'nin sosyal sigorta bütçesinden %50-55 emeklilik maşı vermeye, %40 e kadar çok çocuklu annelere yardım ve sağlık hizmetleri ve diğer sosyal yardımlar olarak verilmekteydi. İlk sosyal sigorta bütçesi 1925-26 yıllarında kuruldu. Kurumun ilk beş yılı sonunda 620 bin ruble fona sahipken 1940 yılında 7,6 milyon ruble ve 1980 yılında 178,1 milyon ruble seviyesine ulaşmıştır. (1ruble yaklaşık 1.3 Amerikan doları)^[28]

SSCB devrinde birçok hastane ve poliklinik yapılmıştır. Buna rağmen ülke ikliminin sağlığa elverişli olmaması ve Rusların Türkmenistan'dan alacağı doğal hammadde ve ürünün birinci planda olması ve politika'nın bu yörelerde olması sebebiyle birçok sağlık problemleri oluşuyordu. Bütçeye ayrılan bu kaynaklar sadece ekonomiyi değil, cumhuriyetin sosyal durumunu da iyileştirmeye yaramıyordu. Nitekim nüfusun sağlık durumu çok kötüydü. Pamuk bölgelerinde hastalıklar çok yaygındı. SSCB'de en yüksek bebek ölüm oranı buradaydı. Köylerde temiz su yoktu, mikroplu sular hastalıkların oluşmasına neden oluyordu.^[29]

Bağımsızlık yılları içerisinde ise, sağlık konusunda Türkmenistan'ın ekonomi politikasının esas öncelikli yönü, nüfusu – emeklileri, özürlüleri, dar gelirli vatandaşları sosyal yönden korumak için yasalar çıkarılarak değişen şartlara göre yeni değişiklikler yapılmasıdır. Aşkabat şehrine yakın yerdeki Büzmeyin şehrinde bulunan çimento fabrikasının filtresiz olması sebe-

biyle yöre halkında görülen sağlık sorunlarına son verilmesi için fabrikanın işlevine son verildi ve doğrudan yabancı yatırım sebebiyle Türk girişimcilere verilen ihale sonucunda yüksek teknolojiyle üretim yapan ve hava kirliliğine yol açmayacak şekilde filtreli yeni üretim fabrikaları kurulması Büzmeyin şehrinin standardını yükselttiği gözlemlendi.

4.3.1 Kadın ve Sağlık

Genç kızların ve kadınların, sağlık kontrolü, onların sıhhatini koruma ve yeni işlemlerin yapılmasına imkân vermek için 1992 de dünya sağlığı koruma konferansında, önemi belirtilerek özel kontrollerin gerekli olduğu belirlendi.

Mesela, 1990-1994 yıllarda Türkmenistan'da insanların ortalama yaşam süresi; erkeklerde 1.5 yıl, kadınlarda ise 3 yıl kadar azalmıştır. Buna rağmen yapılan incelemelerin sonucunda Türkmenistan'da erkeklerin kadınlardan az yaşamasının sebeplerinin biri erkeklerin kalp-damar hastalığı, alkol ve sigara kullanım oranının fazlalığıdır. Beyin damarı hastalığında ise kadınların çokluğu dikkat çekiyor. Erkeklerle karşılaştırıldığı zaman kalp krizi oranı yaşlı kadınlarda çok rastlanmakla birlikte bu hastalıkla ölen kadınların sayısı 1994-1996 yıllarda %11'den 1997'de %5'e düştü. Son zamanlarda yüksek tansiyon ve şeker hastalığı ile hastalanan erkeklere de, kadınlara da sık rastlanıyor. Türkmen ailesi çok çocuklu bir yapıya sahip olmasıyla kadının çok doğum yapması kadınların ve çocukların ölüm nedenlerinden biri sayılmaktadır. Ama çok doğum yapan kadınların iç organlarında oluşan hastalıkların sebepleri hala öğrenilemedi.^[30]

Psikolojik bakımdan konuya değindiğimizde ise Türkmenistan'da psikolojik vakanın yayılması ve bu yüzden çalışamaz olanların oranı düşüktür. 70'li yıllarda köylerde uyuşturucu kullanan kadınların sayısı

kentten fazladır. 90'ncı yıllarda ise şehir gençlerinin (25-30 yaş) kullanımında artış oldu. Kadınların uyuşturucu kullanımı ise erkeklerle karşılaştırdığımızda kadınlar arasında daha hızlı yayılım göstermektedir.

Türkmenistan'da kadınlarda ve çocuklarda tüberkülozun yaygın olması en büyük sorundur. İncelemelerin sonucu tüberküloza yakalanan kadınların çoğunluğunun ev hanımı olduğunu gösterdi. Daşoğuz ilinin Boldumsaz ilçesinde tüberkülozlu hastalara aşı ve röntgen filmi çekilenlerin %62.8'i kadınlar %37.2'i erkeklerdir. Bu kontrollerin sonucu; 14 yaşa kadar olan çocuklarda erkeklere göre kızların 1.5 kat daha fazla tüberküloz olduğu tespit edildi.^[31]

Türkmenistan sağlık konusunda olumsuz şartlara rağmen iyileştirme gayretleri içinde olduğu görülmektedir. Sağlık sektöründe, dünya standartlarına göre doktor, hemşire ve yatak fazlası bulunan Türkmenistan, fazla kapasiteyi düşürüp hizmette etkinliği arttırmaya karar vermiştir.

1997 yılından itibaren karneyle gıda dağıtıldı. Emeklilere ve daha 16 yaşından küçük çocuklara sadece un ve tuz vermek için karne kullanıldı. Sosyal güvencenin geçici aracı olarak karne sisteminin kullanılması, ekonomik reformların hayata geçirildiği dönemde, nüfusun yaşam seviyesinin aniden düşmesinin engellenmesinde olumlu rol oynadı.^[32] 1996 yılında yaşlılar halk maslahatında 1997-2001 yıllarında serbest piyasaya geçme amacına yönelik iktisadi reformlarla halkın yaşam seviyesini yükseltme kararı alınmıştır. Bu iktisadi reformların amacı, üretim sektörlerini aynı seviyede kaldırmak, istihdam sağlamak ve sosyal gelişim sağlamaktır.^[33]

4.3.2 Kadın ve Bilim

1960 ile 1976 yılları arasında bütçe 2.27 kat büyüdü. Basın, yayın, bilim, kültür-sanat payı ise 3.23 kat arttı. 1975 senesinde toplam tirajı 4.624 000 adet 900 çeşit kitap, 778

000 tirajlı 29 çeşit gazete, 19.546 000 adet 31 çeşit dergi yayınlandı. 1975 senesinde Cumhuriyet'te 6 tiyatro, 955 kulüp, 1271 kütüphane, 11 müze ve 915 sinema çalışıyordu.^[34] 1968 yılında 1643 okul ve 485 bin öğrenci vardı. 251 hastanede 4210 doktor ve 13146 hasta bakıcı vardı. Günden güne sosyal dinlenme (LAGIR) ve çocuk kreşlerinin (SADİK) sayısı artmaktadır.^[35]

1973 yılında Türkmenistan'da 127 bin uzman personel vardı. Bunlardan 53 bin'i yüksek lisansa sahip idi. Ocak 1974 yılında TSSC ilimler akademisinin bilim idarelerinin ve üniversitelerin 60'ında yaklaşık 4000 bilim elemanından 77 doktoralı ve 1369 masterli personel var.^[36]

Okulu bitiren gençlerin özellikle de köy gençlerinin %80'ı ziraata geriye kalan %20'lik kısım ise sanayi sektöründe istihdam ediliyor^[37] olmasının tarım için özellikle pamuk tarımına duyulan işgücü ihtiyacıdır diyebiliriz. Halkın sosyal yaşantısının devamı için devlet tarafından hamilelik yardımı ve emeklilik yaşına gelene de emeklilik maaşı bağlanıyor. Kadınlar 55 erkekler 60 yaşında emekli olabiliyor. 1966 yılında 65.000 emekliye, 24.000 hamile kadına toplam 14 milyon 365 bin158 ruble ödeme yapıldı.^[38] Verilen maaşlar halkın geçimi için yeterli midir sorusunu sorduğum Türkmenler bağımsızlıktan sonraki tüketim malzemelerindeki kalite ve çeşitliliğin olmamasına rağmen bağımsızlık öncesi tüm SSCB'de fiyatların düşük olduğunu enflasyonist hareketliliğin olmadığını dolayısıyla o şartlarda bu miktarın yettiğini belirttiler.

Bağımsızlık yıllarında ise; Türkmenistan'da kadınlar ülkenin sosyo-ekonomik hayata aktif katılmalarının en önemli sebebi onların eğitim seviyesinin gelişiyor olmasıdır. Ülkenin her bir ferdi devlet standartlarına göre parasız eğitim hakkına sahipti. Eğitimin birinci ve ikinci basamağı (Orta okul—1-9 sınıf) herkes için zorunluydu.^[39] Eğitimin gideri devlet bütçesinden finans edil-

mekteydi.^[40] Eğitim sisteminin milli gelişimi Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın 1993-nci yılın mayısında ilan edilen "Taze bilim" (Yeni eğitim) siyaseti ile sıkı ilişkisi vardır.

Türkmenistan'ın maarif sisteminde genç nesle eğitim ve terbiye verenlerin 60 bini kadınlardır. Bu sistemde çalışanların sayısının %60'ını kadınların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Türkmenistan diğer devletlere göre okuma yazma oranı yüksektir. 1995 yıldan beri 9 yaşından 45 yaşına kadar nüfusun %99.8'ı okur-yazardır. Şehir ve köyde yaşayan kadınların eğitim seviyesi farklıdır. Köyde yaşayanlara göre şehirde yaşayanların yüksek eğitim alma imkanı fazladır.^[41] Eğitime cidden özellikle de kadın nüfusça büyük önem verilmesi toplumsal isteğin sonucudur. Erkek evlat isteme toplumsal bir kanı olsa bile kız çocukları büyük oranda okutulmaktadır. Bunun sebebi aileye maddi katkıdan ziyade evlilikte herhangi bir uyumsuzluk olması ihtimaline veya hiç evlenmeme durumuna karşı alınan bir önlem olduğu kanaati bende oluştu.

5. Bulgular ve Tartışma

Dünyada örnekleri yaşanan sistemler içerisinde belki de kadınların sosyo-ekonomi içerisinde bu kadar hemhal oldukları yer Orta Asya ve Rusya'dır denilebilir. Avrupa'da, Amerika'da kadınlar belki de ekonominin her sektöründe vardır; ama 20. asırda gelişmiş ekonomiye sahip kişi başı gelirleri yüksek ülkelerde kadınları inşaat sektöründe çimento karan, duvar sıvayan, kiremit taşıyan veya sabah sokakları temizleyen kadın işçiler görülmeyebilir. Belki de Rusya kalkınan devletlerin seviyesine ulaşabilme adına her şeyini seferber ediyor veya eşitlik adına her yerde erkek çalışıyorsa kadında çalışabilir mantığıyla kadınları diğer devletlerden fazla sosyo-ekonomiye sokmuştur. Bu durum kadınların lehine olmuş mudur? Gelirleri artmış mıdır? Tablo

1'de 1936 – 1946 yılları arasında kadınların iş hayatında oranlarının devamlı arttığı görülmekte olmasına rağmen bu durum gelir artışı meydana getirmesi beklenirken Tablo 4'e baktığımızda 1989–1998 yıllarında yaşam sürelerin düştüğünü görünce pek de lehlerine olduğu görülmemektedir. Ruslar Orta Asya topraklarına ne için gelmişlerdi? Yöre halkının hayat standardını yükseltmek, yatırım yapmak, işbirliğini arttırmak ya da o yörenin sahip olup ta faydalanmayı beceremediği yeraltı zenginliklerini kendi vatandaşları hizmetine sunmak mı? Bolşevik ihtilalinden sonraki yıllarda Sovyetler Birliği yöneticileri kalkınma hedefleriyle, Orta Asya'daki özel amaçlarını belirlediler. Bu hedeflere ulaşmak için, sistemli bir şekilde önlemler uyguladılar. Bu stratejiler ve hedefler, Sovyetler'in ve uydularının dışındaki toplumlarda uygulanan modernleşme ve kalkınma politikalarından farklıydı. Sovyetlerin Orta Asya'da uyguladığı politikaların tenkit edilen tarafları şunlardır:

- 1 - Rusların askerî ve politik kontrolü elinde tutması.
- 2 - Rusya'ya uzun dönemli iktisadî ve teknolojik bağımlılığın sağlanması.
- 3 - Müslüman Orta Asya toplum ve kültürünün sistemli olarak kaldırılması.
- 4 - Eskisinin yerini alacak yeni alternatif bir Sovyet-Rus kültür ve toplumunun oluşturulması.^[42]

Ruslar'ın Türkmen topraklarını kendileri için büyük bir hammadde kaynağı olarak gördükleri açıktır. Ruslar, Türkmen topraklarını işgal ettikten sonra bu yörenin var olan yeraltı ve üstü zenginliklerinin üretimine büyük önem vermiştir. Gaz, petrol, pamuk ve diğer var olan kaynakların zengin rezervlerinin üretiminin artırılmasında ne tür yatırım gerekiyorsa o yapılmıştır.

Özellikle tarım alanında pamuk üretimi için işgücüne ihtiyaç duyuluyordu. Erkek nüfus ve kadın nüfus bu işgücü için yetme-

mekte pamuk hasadı zamanı öğretmenleriyle birlikte tüm yüksek öğrenim öğrencileri pamuk tarlalarına götürülüp haftalarca çalıştırılırdı. Bu durum Ruslarca fırsat maliyeti olarak savunulabilir; ama marjinal maliyeti arttıran bir fırsat maliyeti. Kar zarar maliyeti yapacak olursak Ruslar için gerekli pamuk toplanmakta ve işlenmek üzere diğer cumhuriyetlere veya Rusya'ya gönderilmekte. Diğer tarafta yüksek öğrenim adı altında tıp, mühendislik, iktisat, inşaat vs öğrencileri haftalarca öğrenimden uzak pamuk toplarken sorduğum yaşlı Türkmenler bu yolla birçok hastalık kaptıklarını belirttiler. Bir tarafta diplomalı bir yığın mezun ama yeterli eğitimi almamış vasıfsız işgücü oluşmuştur.

Bu yatırımlar sayesinde Rusların ihtiyacı olan enerji ve pamuk sağlanmıştır. Bu üretim artışı Türkmenlere fayda sağlamış mıdır? Bizzat ziyaret ettiğim köylerde gaz boru hattını gördüm inkâr edemem ama gaz hizmetini göremedim. Yani ülkeden çıkarılan gaz borularla Rusya'ya taşınırken geçtiği köylerde ısınmak için odun sobaları kullanılmaktaydı.

SSCB dağıldıktan sonra Türkmenistan Sovyet Rusya ile olan ticari ilişkilerinde alacaklı konumda bulunuyordu. 4 Aralık 1991'e kadar Türkmenistan'ın Sovyet Rusya'dan alacağı 1 milyar 87 milyon dolar, borcu ise 707 milyon dolardı. Bu söz konusu borcu Rusya Federasyonu ödemeliydi. Çünkü Rusya SSCB'nin mirasçısıydı.^[43] Türkmen lider Türkmen başı sonraki yıllarda bu alacağından feragat ettiğini belirtti.

Rusların bu uygulamaları kuşkusuz Türkmenler üzerinde sosyo-ekonomik etkileri büyük olmuştur. Geleneklerine bağlı Türkmen kadını ekonomik değişiklik içinde kendini buluvermiştir. Yeraltı kaynakları ve pamuk Türkmenlerin doğal zenginliğidir. Özellikle pamuk üretiminde işgücü kadınlar tarafından doldurulmuştur. 1993 yılından 2008 yılına kadar Türkmenistan'

da yaşamış biri olarak gözlemim şudur ki; Türkmen kadını sadece tarım sektöründe değil hayatın tüm alanlarındadırlar: İnşaat sektöründe harç karan veya sıva yapan, sabah saat 4 00'te sokak temizleyen belediye temizlikçisi, mühendis, otobüs şoförü, milletvekili, bakan, hemşire ve özellikle öğretmenlik gibi hemen hemen tüm sektörlerde Türkmen kadının yüksek oranda bulunmasının sebepleri arasında Sovyet Sosyalist sistemi görülürken az erkek nüfusunun kadınlarca tamamlanması da önemli bir etkidir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Toprak büyüklüğüne oranla çok az bir nüfusa sahip olan Türkmenistan uzun yıllar devlet kuramazken 1917 yılında Rusya'nın egemenliğine girdikten sonra 1924 yılında Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve 1991 yılında bağımsızlığına kavuşarak Türkmenistan Cumhuriyeti olmuştur.

1917-1991 yılları arasında nüfusun büyük kısmı köyde yaşıyor ve kadın nüfusu ise erkeklerden çok az bir farkla önde bulunmaktadır.

Bu yıllarda sistemin gerektirdiği şekilde kadın erkek eşitliğinin yanında iktisadi eşitlikte söz konusudur. Ekonomik sektörün tümü devlet tarafından işletildiği, ekonomik faktörlere devlet tarafından karar verildiği bu dönemde kadın ekonomik sektörün tüm alanında yer aldığı ve ikinci dünya savaşından sonra da ekonomik alanda nüfusu azalan erkeklerin yerini alarak iş gücünün eksikliği kadınlar tarafından doldurulmuştur. Bağımsızlıktan sonra bir şaşkınlık yaşayan ülke nüfus azlığı ve kadınların istihdamdaki boşluğu doldurma geleneğini devam ettirmiştir.

SSCB devrinde Türkmenistan işçi gelirleri diğer cumhuriyetlerden az olması Bağımsızlık yıllarında da kadının erkeklerden daha az gelir elde etme geleneği adeta de-

vam etmiştir. Yaşam süresi olarak kadınlar erkeklerden fazla olmasına rağmen sağlık açısından kadınların durumu hiçte iyi değildir. Mesela tüberküloz hastalığı oldukça yaygındır. Bunun yanında uyuşturucu kullanımı kadınlar arasında yaygınlaşması ve boşanma oranının bir hayli yüksek olması aile yapısındaki çatlamları göstermektedir. Evlilik yaşı ortalama 22 olmasına rağmen evlilik öncesi ilişkilerin boyutunun yüksek olması beraberinde birçok hastalığı getirmektedir. Boşanmalardan en fazla etkilenen çocuk olsa da kadınlar için de yalnızlığın verdiği acı az değildir. Sağlık ve gelir dağılımındaki dengesizliğe maruz kalan kadın eğitim alanında ise %99 olması sebebiyle kalifiyeli elaman statüsünde olarak ekonomide ve siyasette yerini almıştır. İnşaat ve ulaşım sektörü hariç sanayi, iletişim, ticaret, sağlık, kültür, eğitim, bilim ve sigorta sektörlerinde ya erkeklerle başa baş ya da sayısal üstünlükle bir başarı sağlamaktadırlar.

Kadınlar arasında işsizlik oranı Türkmenistan boyunca %30 civarındadır. İşgücüne olan talep ve kadını sosyal ve ekonomik hayatın içinde olması gerektiğine inanan geleneğin sonucu kadının olmadığı bir alan yoktur. Bunun yanında kadının her yerde olması onun istismar edilmesine engel olmamıştır. Sosyal problemlerin içinde olan kadının eğitim alanında erkeklerle at başı olması gelecek adına kadınlar için bir umut diyebiliriz.

KAYNAKLAR

1. A.Roslyakov, **Türkmenistanın bolşevikleri beyik oktyabr sosyalistik revolyuziyasının tayarlanılan durmuş geçirilen dövründe**, Aşgabat: Türkmenistan SSR Ylymlar Akademiyasının çaphanasy, 1957, s.3.
2. Cıgır, bir tür su degirmeni Nova ise bir tür su deposu
3. S.A. Niyazov, **Turkmenistan**, Aşgabat: Turkmenistan Ilımlar Akademisi Ş.Batırov adındaki tarih institutu, 1996, s.92.
4. TSSC - Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
5. A.I. Pozdnikov, V.T. Vedenkin, **Türkmenistan 50. yılda**, Aşgabat: Statistika yigindi, Turkmenistan neşiryati, 1974, s.72.
6. Halov Niyazmurat, **Byujetiň girdeýji bölegini artdymagyn ýollary**, 7.Baskı, Aşgabat: Türkmenistan kommunisti, 1990, s.54.
7. SSCB Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
8. EIU, **Country Report Turkmenistan 1st quarter 2000**, RedhousePress Ltd., UK, 2000, p.6
9. İzdatelstwo Gosudarestvennyy Komitet Turkmenkoi SSR po statistike, **Turkmenistan v zifrah v 1990 g**, Aşgabat: 1991, s. 68.
10. Kadırov Ş.H, **Harodonaseleniye Turkmenistana: Istoriya i Sovremennost**, Aşgabat: İzdatelstwo ilim, 1986, s.60.
11. A.Krivorotova, **Narodnoye Hozyaystvo Turkmenkoi SSR za 70 let**, Aşgabat: İzdatelstwo Turkmenistan, s.125.
12. A.Saliyew, **Naučno-tehniçeskiy progress i razwitiye torgowli**, Taşkent: İzdatelstwo Uzbekistan, 1981, s.28.
13. A.Altiyew, **Problemy razwitiya kooperatiwnoi torgowli selskhoz yaystwenymi produktami w gorodah Turkmenistana**, Aşgabat: Izd. Turkmen NIINTI, 1983, s.9.
14. T.Durdiyev, "Kolhoz obasynyn sosial ösüşü", **Turkmenistanyn oba hojalygy jurnalı**, Sayı No. 10, (Oktyabr 1976), s.22-24.
15. A.O.Altiyev, **Analiz i Sostoyaniye Rozniçnoi Torgovoi Seti po Torgovle Selhoz Produktami i yeyo Osnashyonnosti**, Aşgabat: izd obşostiva Znaniye TSSR, 1989, s. 22.
16. V.L. Tugan ve Mirza Baranovski, **Russkiye v Ahalteke (1879)**, Sankt Peterburg: İzd. Tipografıya V.V.Komarova, 1881, s. 74.
17. National Institute of Statistics and Forecasting of Turkmenistan, **Women of Turkmenistan and Gender Disaggregated Data**, Ashgabat, 1999, p.26
18. Bir çeşit köy şeklidir. Toprak ve gayrimenkul sahipliği konusunda özel mülkiyet kaldırılarak devletleştirilmek suretiyle köylerde de kolhoz ve sovhozlar kurulmuştur.
19. Rasıskaya saveskaya federativnaya respublika (Sovyet Rusya Fedaral Cumhuriyeti)
20. K. Rejepov, **Önümçilik, Sosial ösüş, Yaşayışımız**, Aşgabat: Türkmenistan neşiryati, 1990, s. 38.
21. Nurmuhammet Rahimov, **İz İstorii Jivotnovodstva Turkmenistana**, Aşgabat: Turkmenistan izd, 1996, s.70.

22. BM, Türkmenistanyn Garaşsyzlygynyn 10 yyllygyna bagyşlanyar, **Ayallaryn yagdayy barada hasabat 2000-nji yyl**, Aşgabat, 2001, s.19
23. UNDP, **Türkmenistan Human Developmnt Report 1997**, Ashgabat, 1997, s. 50
24. UNDP, **Türkmenistan Human Developmnt Report 1997**, Ashgabat, 1997, s. 95
25. UNDP, **Central Asia 2010 prospects for human development**, Associated print production, New York, 1999, p.76
26. Daşary İşler Ministrlygı, **Türkmenistan Milli Döwlet Hasabaty 2002**, Aşgabat, 2002, s.63
27. Statistical Yearbook of Türkmenistan 1998, Ashgabat, 1999, s.34
28. N.Babeyev I H. Suhanov. **Turkmenskaya Sowetskaya Sosialistiçeskaya Respublika ensiklopedi**. Aşgabat: Izdatelstwo Glawnaya redakziya Turkmenskoi Sowetskoi, 1984. p.244
29. Niyazmurat Halow, Bağımsızlık öncesi Türkmenistan'ın maliyesi konusunda kişisel görüşme, 2003
30. BM, Türkmenistanyn Garaşsyzlygynyn 10 yyllygyna bagyşlanyar, **Ayallaryn yagdayy barada hasabat 2000-nji yyl**, Aşgabat, 2001, s.43
31. BM, Türkmenistanyn Garaşsyzlygynyn 10 yyllygyna bagyşlanyar, **Ayallaryn yagdayy barada hasabat 2000-nji yyl**, Aşgabat, 2001, s.44
32. UNDP, **National Human Development Report Turkmenistan 1999**, New York: published by Oxford University, 1999, p.28
33. O. Musayev ve diğeri, **Saparmurat Türkmenbaşynın Garaşsyzlyk ve Bitaraplyk Siyasaty**. Aşgabat: Magarif, 1998, s.127.
34. A.O.Altıyev, **Analiz i Sostoyaniye Rozniçnoi Torgovoi Seti po Torgovle Selhoz Produktami i yeyo Osnashyonnosti**, Aşgabat: izd obşostiva Znaniye TSSR, 1989, s. 23.
35. Aman Komekov, **Razvite Sosyalniva Abisbiçeniya vı Türkmenistanı**, Aşgabat: İzdatistiva Türkmenistan, 1969, s.7.
36. L.A. Gurbanow, **Türkmen Zahmetkeşlerinin 50 yıl içinde Sosial Durmuş Derejesinin Ösmegi**, Aşgabat: TSSR Bilim neşiryaty, 1974, s. 15.
37. M.O. Orazgeldiyev, **TSSR'in Oba Hocalık Sektörünün Zahmet Güjü**, Aşgabat: Türkmen devlet neşiryaty.1987, s.24.
38. Aman Komekov, **Razvite Sosyalniva Abisbiçeniya vı Türkmenistanı**, Aşgabat: İzdatistiva Türkmenistan, 1969, s.20-22.
39. BM, Türkmenistanyn Garaşsyzlygynyn 10 yyllygyna bagyşlanyar, **Ayallaryn yagdayy barada hasabat 2000-nji yyl**, Aşgabat, 2001, s.39
40. UNDP, **Turkmenistan Human Development Report 1998**, Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş, 1999, p.72
41. BM, Türkmenistanyn Garaşsyzlygynyn 10 yyllygyna bagyşlanyar, **Ayallaryn yagdayy barada hasabat 2000-nji yyl**, Aşgabat, 2001, s.39
42. <http://www.academical.org/dergi/makale/s6ortaa-syasovyetler.htm> (2006)
Nazif Shahrani, (Çev. Vildan Serin), Akademik Araştırmalar Dergisi, **Orta Asya ve Sovyetler Dönemi Uygulamalarını Sorgulama**, sayı 6, 2006,
43. Niyazov'un bu konuda ki görüşleri ise şöyledir. "Ben Rusya Federasyonun bulunduğu ekonomik durumundan bu söz konusu parayı alamayacağımızı gördüm. Barış içinde helalleşmek sevap iş olur diye karar verdim. Ben bu fikri Rusya Federasyonu'nun ilk başkanı Boris Yeltsin'e ilettim. O bu fikre tamamen razı oldu ve Türkmenistan'ın alacağı silindi." Türkmenbaşy, s.52.